

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/3 2020 s. 1089-1105, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

AMASYA'DA ÂŞIK TARZI DESTAN GELENEĞİ

Cavit GÜZEL*

Geliş Tarihi: Ocak, 2020

Kabul Tarihi: Haziran, 2020

Öz

Türk edebiyatı, bilinmeyen dönemlerden bugüne kadar, derin bir tarihi süreci kat etmiş ve oldukça geniş bir coğrafyada sözü ustaca kullanan sanatçılar ile zihinlere ve gönüllere hitap etmiştir. Kamlar, baksılar ve ozanlarla yaratılan kadim sanatsal söz zenginliği, âşıklarla devam etmiş ve değişen sosyo-kültürel ortamların değişmeyen estetik öznesi olmayı başarmıştır. Âşık tarzı kültür geleneğini yaratan zengin ve köklü Türk halk edebiyatı, bünyesine yeni değerler katarak gelişmeye devam etmiştir. Destanlar, âşık tarzı kültür geleneğinin önemli ürünlerindedir. Türk dünyasının önemli parçalarından biri olan Anadolu coğrafyası, âşık tarzı destancılık geleneği açısından da oldukça zengindir. Hazırlanan çalışma ile Amasya ilinin bu zenginliğe katkısının olup olmadığı, varsa bu katkının kent özelinde tarihi, kültürel alt yapısı ve ne boyutta olduğu incelenmiştir. Çalışma sonucunda, Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin yetiştiği yer olması sebebiyle tarihî bir misyona sahip olan kentte bulunan yeniçeri ocağının, âşık tarzı destan geleneğini teşvik ettiği anlaşılmıştır. Kentin önemli bir parçası olan Alevi-Bektaşî kültürünün de yine âşık tarzı destan geleneğini beslediği tespit edilmiştir. Yazılı kültür ortamı destancılığının ortaya çıktığı dönemde Amasya'da yetişen âşıkların ürettikleri destanlarla bu yeni kültür ortamına katkı sağladıkları anlaşılmıştır. Yazılı kültür ortamı destancılığının yaşayan temsilcileri tespit edilmiş ve geleneğin yapısı hakkında onlardan elde edilen bilgiler çalışmaya kaydedilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Amasya, âşık tarzı şiir geleneği, âşık destanları, destancı âşık.

ASHIK-TYPE EPIC TRADITION IN AMASYA

Abstract

Turkish literature has passed a deep historical process from unknown times until today and has appealed to minds and hearts in a wide geography with the artists who use the words skillfully. Ancient artistic vocabulary created by shamans, bakshy and bards continued with ashiks and they became the unchanging aesthetic subject of the changing socio-cultural environments. The rich and well-established Turkish folk literature, which created the ashik-type cultural tradition, continued to develop by adding new values to its body. Epics are significant products of the ashik-type cultural tradition. Anatolian geography, which is one of the important parts of the Turkish world, is very rich in terms of epic-teller ashik tradition. This study investigated the contribution of Amasya province to this richness, if any, its historical, cultural infrastructure and its extent in the province. It is understood that the guild of janissaries located in the city, which had a historical mission because it was

* Dr. Öğr. Üyesi; Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, cvtgzl40@gmail.com

the place where the princes were growing in the Ottoman Empire, promoted the tradition of ashik-type epic tradition. It was found that Alevi-Bektashi cultures, which is an important part of the city, also fed ashik-type epic tradition. It has been understood that the ashik who grew up in Amasya during the period when epic writing culture environment appeared has written, has contributed to this new culture environment with the epics they produced. The living representatives of the written culture period epic have identified and the information obtained from them about the structure of the tradition has recorded in the study.

Keywords: Amasya, ashik-type poetry tradition, ashik poetries, ashik the epics.

Giriş

Türk kültürü; özünü, zengin birikimini ve değerlerini tarihin derinliklerinden günümüze taşımayı başaran sürekli ve kalıcı kültür yapılarından biridir. Kültürel öz, birikim ve değerlerin oluşturduğu kalıtsal bütünüün unsurları, sistematik bir şekilde kültürün mensuplarınca hayatı bir bilgi kıymetinde, nesillerden nesillere dil aracılığı ile aktarılmıştır. Elbette bu aktarım süreci içerisinde, engin tarihten günümüze meydana gelen olaylardan, değişen coğrafyalara ve temas edilen diğer kültürlerle kadar pek çok etken hem kültürü zenginleştirmiş hem de onun aktarıcı aracı olan dilin imkân ve kabiliyetlerini geliştirmiştir.

Türk dili, Türk kültürünü, bünyesindeki sözün gücüne ve yapısına uygun olarak sözlü kültür döneminden, yazılı kültür dönemine ve elektronik kültür çağına kadar taşımıştır. Bu uzun ve verimli tarihî süreç, belirtilen kültür dönemlerinin kendilerine has imkânları içerisinde ancak sözün egemenliğinde gerçekleşmiştir.

Türk edebiyatı sözün etkili, estetik ve zarif kullanımı sonucunda ortaya çıkmış üretken bir kurumsal yapı arz etmektedir. Bu yapının söz kadar önemli diğer unsuru ise söze sanatsal formunu kazandıran sanatçısıdır. Kadim dönemlerden beri Türk kültür sahasında görülen kam, şaman, baksı ve ozan gibi adlarla anılan, inanca dayalı icracı bir kimliğin de sahibi olan sanatçılar, Türk edebiyatının erken dönem temsilcileri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu temsilcilerin söz ile ortaya koydukları edebî değere sahip ürünlerin, zaman içerisinde çeşitli gelenekler oluşturacak güce ve hacme ulaştığı görülmektedir.

Türk halk edebiyatı, Türk edebiyatı içerisinde var olan en eski ve kesintisiz sürekliliğe sahip edebiyat şubelerindedir. İslamiyet'ten önce başlayan, İslamiyet etkisiyle gelişen halk edebiyatı, ferdi ve anonim yaratıcılığın ürünleri ile geleneksel bir yapı oluşturarak günümüze kadar ulaşmaktadır. Türk halk edebiyatı içerisinde, ferdi yaratıcılığın ön plana çıktığı en önemli yapılardan biri şüphesiz âşık tarzı şiir geleneğidir.

1- Âşık Tarzı Şiir Geleneği

Âşık edebiyatının kültür kökleri birçok araştırmacının üzerinde ittifak ettiği üzere İslamiyet öncesi Türk kültür ve edebiyatına dayanır (Köprülü, 1999, s. 195-238; Boratav, 1982, s. 159; Günay, 1986, s. 9-22; Aslan, 2009, s. 17-37). Kamların icracı olduğu sözlü kültürün devamında ortaya çıkan ozan-baksı geleneği, İslamiyet'ten sonra etkilerini devam ettirmiş ve tekke kurumu etrafında şekillenip tekke-tasavvuf edebiyatını meydana getirmiştir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişikliklere bağlı olarak tekke çevresinden kopan ve gündelik hayatın içerisinde sanatını icra eden ozanlar zamanla âşık olarak anılmaya ve adlandırılmaya başlanmıştır.

Âşıklık geleneği, Fuat Köprülü'nün ifadesi ile 16. asırda inkişafa başlamış 17. asrın sonlarına doğru şekillenmiştir (2004, s. 38). Özkul Çobanoğlu, âşık şiirinin tekkeden kopup 16. asrın sonunda Türk ve Müslüman sosyokültürel kurumu olarak ortaya çıkan kahvehanelerde şekillendiğini tespit eder (2007, s. 12). Gündelik hayatın bir parçası hâline gelen âşıkların oluşturduğu edebiyat şubesinin mensuplarına, Pertev Naili Boratav'a göre, saz şairi, halk şairi ya da halk ozanı da denecektir (1968, s. 340).

Âşık edebiyatı, geleneksel Türk kültür ve edebiyatının oluşturduğu birikim içerisinde şekillenirken kendi geleneğini de oluşturmuştur. Geleneği kendine has kılan ve yapıdan üsluba, içeriğe kadar geniş bir fonksiyon alanını kapsayan bu kurallar silsilesi, usta çırak eğitim sisteminin imkânları ölçüsünde, geleneğin yeni temsilcilerine aktarılmaktadır. 17. asırdan sonra sosyal hayatın hemen her alanında âşıklar yetişmeye ve eserler vermeye başlamıştır. Pertev Naili Boratav âşıkları, mensup oldukları zümrelere göre beş gruba ayırır: 1) Din ve tasavvuf şairleri, 2) Köylü şairler, 3) Kasaba ve şehir şairleri, 4) Yeniçeri şairleri, 5) Göçebe şairler (1942, s. 81-91).

Geleneğin yapısına, özelliklerine uygun olarak yetişen farklı zümrelere mensup âşıklar, Türk edebiyatının heceli ya da aruzlu nazım şekillerini ve türlerini ustaca kullanarak, gerek usta malı gerekse kendi yarattıkları eserleri icra edebilmektedirler.

2- Âşık Tarzı Şiir Geleneğinde Destanlar

Âşık tarzı şiir geleneğinde hem şekil hem de tür¹ olarak yerini alan destanlar, özel bir yere sahiptir. Destan, bir olayın, durumun, nazımın estetiği içerisinde sunulduğu Türk kültürünün en eski türlerinden biridir.² Geçirdiği uzun tarihî süreç içerisinde Türk destancılık geleneği epik, lirik, didaktik, satirik farklı mevzuları ele alsa da özünde muhafaza ettiği tahkiye, nazımın armonisi, müzikal icra gibi özellikleri sayesinde kesintisiz bir şekilde günümüze taşınmıştır. Hatta âşık tarzı kültür geleneğinden önce var olması onun gelenek içerisindeki özel yerini pekiştirir. Nitekim Mehmet Fuat Köprülü, Attila'nın (ö. 453) ölümünün ardından, düdüklerin ve davulların nağmeleri arasında söylenen destani şiirleri tertip edenleri, saz şairlerinin dedeleri olarak belirlerken (1999, s. 158), Özkul Çobanoğlu, âşık tarzı destanlar olarak anılan halk şiirinin âşık tarzı şiir geleneğinden önce de var olduğunu, örneklerinden ve işlevlerinden hareketle tespit eder (2000, s. 126). Sözlü kültür ortamında başlayıp sırasıyla yazılı kültür ortamında ve elektronik kültür ortamında üretilen ve tüketilen âşık destanları uzun yıllar Türk kültür hayatında var olmayı başarmıştır.

Sözlü kültür ortamı destancılığı ozan-baksı geleneğiyle veya daha önce başlamış, şekil, tema ve fonksiyon özelliklerini yitirmeden tekke edebiyatına ve ondan ayrılan âşık edebiyatına intikal etmiştir. Bu süreçte etkin olan sosyal ve kurumsal yapılardan bazılarını Özkul Çobanoğlu, kahvehaneler ve yeniçeri ocakları olarak belirler (2000, s. 130).

Yazılı kültür ortamı destancılığı ise matbaanın ülkemizde yaygınlaşması ile başlar. “*Bu dönem ilk defa hangi yılda ve kimin tarafından başlatıldığı bilinmemekle beraber âşık tarzı destanların taş baskısı (litoğrafya) denilen teknikle tek yaprak kâğıtların bir yüzüne basılmak suretiyle çoğaltılarak satılması olgusu ortaya çıkar.*” (Çobanoğlu, 2000, s. 142).

¹ Âşık şiirinde tür ve şekil tartışmaları için bk. (Onay, 1996, s. 135-137; İlaydın, 1997, s. 93; Dizdaroğlu, 1969, s. 46; Boratav, 1982, s. 153-158; Oğuz, 2019, s.11-20; Kaya, 2007, s. 99-105).

² Destan sözcüğü geniş bir anlam alanına sahiptir. Destan kavramının diğer Türk lehçelerindeki karşılığı ve Türk edebiyatın diğer şubelerindeki kullanımı için bk. (Elçin, 2004, s. 145-155)

Baskı tekniğinde ortaya çıkan gelişmeler, âşık tarzı destancılık geleneğinin ve sosyal hayatın bir parçası olan âşığın, oluşturduğu destan sayfalarını satması değişen sosyal, kültürel şartlara gerek maddi gerekçelerle gerek itibari gerekçelerle kayıtsız kalmamasının yeni bir örneğidir. Sermet Muhtar Alus, yazılı destanlardan bahisle, gazetelerin bulunmadığı ya da sansür altında olduğu dönemlerde olayları öğrenme ihtiyacının, bu formu ortaya çıkardığını belirtir. Gazetelerde birkaç satır ile kaydedilen fakat ortaya çıktığı yerde geniş etkilere sahip olaylar, halk şairlerinin kalemiyle destan olmuşlar, müstakil varakpareler hâlinde gazete gibi satılmışlardır. Hatta bu destanlar o zamanlar bir gazete için hayal denebilecek satış rakamlarına ulaşmıştır (c. VIII, 1966, s. 4521). Destanların bu denli çok ilgi görmesinin çeşitli sebepleri vardır. Mehmet Ergün, “*Külhanbey-Tulumbacı Destanları*” hakkında bilgi verdiği çalışmasında bu sebeplerden birini, “*Destanların alıcıyı etkileme gücünün gerisinde yatan ilk öge, ele alınan konulardır. Bu tür destanlarda yangın, salgın, yer sarsıntısı gibi çoğunluğu yakından ilgilendiren ve kısa sürede pek çok insanın canını yitirmesine, evinin yanmasına ya da yıkılmasına yol açan yıkımlarla şu ya da bu nedenle öldürülenlerin serüvenleri konu edilmektedir. Ölüm gibi geriye dönüşü olmayan bir olgunun konu edildiği ürünlerin ölümlüleri etkilememesi düşünülemez.*” (2001, s. 4-12) şeklinde açıklar.

Ahmet Rasim, bu destanların satış tekniğine ve ezgi ile olan bağına vurgu yapar. Bu destanların kendine has söyleyişle okunduğunda taşıdıkları nüktelerin açığa çıkacağını belirtir ve şarkı biçiminde icra edilmeyi bu destanların ruhu olarak değerlendirir (1997, s. 307). Yazılı formda da olsa bu destanların geleneksel âşıklık geleneğinin önemli bir parçası olan müzikle bağının kopmaması dikkate değer bir durumdur. Zira Mehmet Fuat Köprülü, âşık tarzında görülen müzikle şiirin birbirini tamamlayıcı mahiyette kullanılmasını asıl halk edebiyatının değişmez bir karakterinin devamını göstermesi bakımından önemli bulur (1999, s. 182).

Sabri Koz, yazılı kültür ortamı destanlarının toplum hayatına ışık tutan belgeler olarak taşıdığı değerini altını çizer (c.3, 1994, s. 40). Yazılı kültür ortamı destancılığını, “gezginci destancılık” mesleği ekseninde değerlendiren Çağdaş Yusuf Akbulut ise çalışmasında, bu mesleğin İstanbul’dan Anadolu’nun çeşitli yerlerine taşındığını ve Anadolu il ve ilçelerinde 1940 ile 1960 yılları arasında oldukça yoğunlaştığını tespit eder (2012, s. 52).

Elektronik kültür ortamı, âşıkların, genelde yarattıkları ürünleri, özelde ise destanlarını sundukları teknoloji ile iç içe yeni bir bağlam olarak ortaya çıkmıştır. Özkul Çobanoğlu, ülkemizdeki elektronik kültür ortamının başlangıcını 1900’lü yılların başında kullanılmaya başlanan gramofon olarak tespit eder (2000, s. 152). Kâğıda kayıt, yerini plağa kayıta bırakmıştır. Elbette âşığın sanatı, icrası ve sunumu yeni teknolojiler ile birlikte farklı imkânlarla da kavuşmaktadır. Sözlü kültür ortamında var olan doğrudan icra imkânı, yazılı kültür destancılığı ile kaybolmuş, elektronik kültür ortamı ile yeniden elde edilmiştir. Ancak sözlü kültür ortamının sağladığı her icrada yeniden yaratılma ve çeşitlenme imkânı, elektronik kültür ortamında ortadan kalkmış, donmuş, sabit ve çeşitlenme imkânından uzak icralar, kayıtlarla sabitlenmiştir. Plaklar, kasetler, televizyon son olarak internet âşığın sanatını icra ettiği, geleneğin ve kültürün yaygınlaştığı elektronik mecralar haline gelmiştir.

Genelde âşık tarzı kültür geleneğinin özelde destancılık geleneğinin geçirdiği sözlü kültür, yazılı kültür ve elektronik kültür ortamlarında âşıkların ortaya koyduğu ürünler, onların hem sosyokültürel değişimlere hem de sanatlarını ulaştırmak için güncel araçları kullanmaya karşı gösterdikleri uyum kabiliyetini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Âşıkların özellikle destanları üzerinden ortaya koydukları bir diğer mühim kabiliyet de güncel konulara karşı gösterdikleri hızlı reflektir. Toplumda etkisi olan olay veya durumlar karşısında âşıklar duyarsız kalmamış, hemen konu ile ilgili destani ürünler ortaya koymuşlardır. Bu durum âşığa, toplumla iç içe, toplumun nabzını iyi tutan, toplumun duygu ve hassasiyetlerini ortaya koyan, zaman zaman toplumun sözcüsü olma görevini ifa eden sanatçılar olarak fonksiyonel bir yön kazandırmaktadır. Âşığın toplumla olan güçlü bağı konu çeşitliliği ve zenginliği açısından da önemlidir. Zira âşık tarzı destanlardan hayatın hemen hemen her alanına dair eserler verildiği görülür.³ Özkul Çobanoğlu'nun 5000'den fazla destanı incelemek suretiyle yaptığı konularına göre destan tasnifi bu zenginliği ortaya koyacak niteliktedir:

“I-Sosyal Hayatla İlgili Olan Destanlar

II) Kültürel Hayatla İlgili Destanlar

III) İktisadi (Ekonomik) Hayatla İlgili Destanlar

IV) Eğitim Hayatıyla İlgili Destanlar

V) Siyasi Hayatla İlgili Destanlar

VI) Dinî ve Ahlaki Hayatla İlgili Destanlar

VII) Askerî Hayatla İlgili Destanlar

VIII) Sosyo-Kültürel Çevreyle İlgili Destanlar

IX) Doğal Çevreyle İlgili Destanlar

X) İnsanla İlgili Destanlar (Çobanoğlu, 2000, s. 56-89).⁴

Bu zengin konu çeşitliliği Anadolu'da destancı âşıklıklar tarafından işlenmiş ve meraklıları tarafından tüketilmiştir. Bu arz talep ilişkisindeki üreten lehine olan gelişmeler Anadolu'nun çoğu yerinde geleneğin yeni temsilcilerinin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Amasya zengin kültürel yapısı ile âşık tarzı destan geleneği içerisinde yerini alan Anadolu kentlerindedir. Orta Karadeniz Bölgesinde yer alan Amasya, yapılan araştırmalara göre kalkolitik çağdan beri (MÖ. 5500-3000) üzerinde yerleşim olan köklü bir tarihî geçmişe sahip şehirlerdendir (Özsait, 1988, s. 240). Tarihi önemini hiçbir zaman yitirmemiş olan Amasya, Osmanlı Devleti döneminde şehzadelerin yetiştirildiği bir şehir olarak gücünün ve öneminin zirvesine çıkmıştır.

3-Amasya'nın Destancı Âşıkları

Amasya siyasi, askerî, sosyal ve kültürel açıdan imparatorluğun önemli merkezlerinden biri olunca elbette sanatçılar; bilim, fikir ve kültür adamları; kabiliyetli askerler için Bâb-ı Âli'nin kapısına dönüşecektir. Bu duruma Amasya'nın kültürel çeşitliliği de eklenince hem dinî-fikrî hareketler hem de sanatsal faaliyetler için buranın bir merkeze dönüşmesi kaçınılmaz hâle gelecektir. Âşık tarzı kültür geleneği açısından da bu kültürel çeşitlilik ve şehzadelerin korunmasında görevli yeniçerilerin varlığı ayrı bir motivasyon olarak belirginleşecektir. Zira âşıklık geleneğinin güçlü bir şekilde yaşadığı ve yaşatıldığı bağlamlardan biri olan yeniçeri ocakları, âşıkları işlevsel açıdan değerlendirmekte ve desteklemektedir. Bu etkileri ve âşık tarzı

³ Konu ile ilgili bk. (Parmaksız, 2010)

⁴ Tasnifin hacmi bakımından sadece ana başlıklarına yer verilmiştir.

destan geleneğini Amasya özelinde tarihî kaynaklardan takip etmek mümkün görünmektedir. Bu açıdan en önemli kaynak Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın "Amasya Tarihi" adlı çalışmasıdır.⁵ Bu çalışmanın 3. cildinde yer alan Figânî İshâk Çelebi bin Mehmed Çelebi (ö. 1507) hakkındaki kayıt Amasya âşık tarzı destan geleneği için tespit edebildiğimiz en eski bilgileri içermesi bakımından önem arz etmektedir. Yasar'ın verdiği bilgilere göre Şehzâde Sultan Ahmed'in Amasya Valiliği yaptığı dönemde (1481-1511) Şah İsmail'in Erzincan'ı (1501) alıp Sivas'ın altından Tokat'a yürümesi üzerine Amasya'da bulunan Acemler ve Şiiler sevinç nidaları atmaya başlarlar. Türklerle Şah İsmail taraftarları arasında kavgaya varan tartışmalar yaşanır. Bu tartışmalarda Türkler ve onların inançları rencide olur. Olayları eğlence ile meşgul olan Amasya Valisi Sultan Ahmed'e duyurmak mümkün görünmez. Bunun üzerine Torumtay'ın torunlarından olan Figânî İshâk Çelebi bin Mehmed Çelebi, Vali Şehzâde Ahmed'e olanları duyurmak için Acemleri ve Şiileri hicveden bir destan kaleme alır ve bu destan halkın arasında okunmaya başlanır. Bu destanın okunmasına Şiilerin kızdığı Yasar'ın verdiği bilgiler arasında yer almaktadır (Yasar, c.3, 2004, s.146-147). Destan ile ilgili ayrıntılı bilgi verilmese de Figânî'nin meşhur olarak nitelenebilecek şairlik yeteneğine sahip olması destanın güncel bir konu için oluşturulmuş olması, halkın içerisinde söyleniyor olması âşıklık geleneğinde üretilen destan formuna benzer bir yapıda ve işlevde bir eser olduğunu düşündürmektedir.

16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başından itibaren Amasya'nın kültür hayatına katkı sağlayan isimleri Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin Yasar, halk şairi sıfatıyla kalem şairlerinden ayırır ve halk şairi olarak Cihâdî, Hüznî, Seyfî ve Garibî'nin isimlerini zikreder. Bunların güçlü âşıklar olduklarını, manilerinin ve ezgilerinin çok yanık olduğunu ifade eder (Yasar, c.4, 2004, s. 115).

17. yüzyıla gelindiğinde Amasya'da saz şairi tanımlaması üzerinden âşıklık geleneğinin daha belirgin hâle geldiğini görmek mümkün olacaktır. Bu bağlamda karşılaşılan ilk destancı âşık, Amasyalı Celâlî Mehmed Ağa (ö.1658)'dir (Türüdioğlu). Yasar; âşığı, gayet gürbüz, cesur bir sipahi saz şairi olarak tanıtmaktadır. Sesinin etkileyici şekilde gür olması, gösterişli görüntüsü, cesareti, âşığın tanıtımında yer verilen diğer özelliklerdendir. Âşıklık geleneğinin şekillendiği ana mekânlar olan kahvehanelerin Celâlî Mehmed Ağa'nın sanatının icra mekânlarından olduğu anlaşılmaktadır. "Yüksek Kahve"⁶ adındaki kahvehanede saz-bağlama eşliğinde destanlar söylediği ve şiirler okuduğu ifade edilmiştir (Yasar, c.8, 2004: 79). Âşık Ahmed Çelebi (ö. 1676) (İmâm-zâde) 17. yüzyılın adı anılan bir diğer saz şairidir. Hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamakla birlikte saza ve söze olan merakı Yasar'ın eserinde yer verdiği hususlar arasındadır (Yasar, c.11, 2004, s. 199).

Bu yüzyılın bir diğer önemli destancı âşığı Cihâdî Ahmed Ağa (ö. 1682)'dir. (Altıncı) Yeniçeri âşıklardandır. Yasar'ın ifadelerine göre Celâlî Mehmed Ağa'dan sonra saz şairi olarak ünlenmiştir. Destanlarının, manilerinin ve ezgilerinin çok olduğu özellikle vurgulanmıştır.

⁵ "Amasya Tarihi" adlı çalışmada adı geçen âşıkların eserlerine dair bir örnek bulunmamaktadır. Ayrıca başka kaynaklardan yaptığımız araştırmalarda da bu âşıkların herhangi bir eserine ulaşamadık.

⁶ Osman Fevzi Olcay "Amasya Hatıraları" adlı eserinde, "Mustafa Bey Hamamıyla, hamamın külhan kısmı arasında **yüksek bir kahve vardı.**" Akşamları ara sıra bu kahveye çıkardık. Kahvenin müdavimleri genellikle Hint tavuğu ve Hint horozu meraklıları ve avcılardı (2009, s.34) ve "Selağzî mevkiinde...Miralay-zadelere ait Yeşilirmak'a bakan kuraathane ile yanında Hamamcı Hacı Ali Hafız Ağa'ya ait **yüksek kahveden** sonra Firıldakçı İbrahim'e ait meyhane ve tüüncü dükkânından sonra köşe başında bir dükkân vardır."(2009, s. 53) İfadeleri ile yüksek bir kahvenin varlığından ve yüksek kahve adlı bir iş yerinden bahsettiği görülür. Ancak aynı mekânlar olup olmadığına dair adlandırmadaki benzerlik dışında bir veri bulunmamaktadır.

Ordunun moral ve motivasyonunu yükseltme misyonunu başarılı bir şekilde yerine getirildiği hakkında verilen diğer bilgilerdir (Yasar, c.8, 2004, s. 117).

18. yüzyıla gelindiğinde Âsafî Ahmed Beg (ö. 1770) (Çırçırlioğlu) Amasyalı destancı bir âşık olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeniçeriler ve Bekriler arasında meşhur olan Âsafî Ahmed Beg bağlamayı güzel çalması ile övülmektedir (Yasar, c.6, 2004, s. 12).

Âşık Mehmed Ağa (ö. 1805) (Odabaşoğlu) 18. yüzyılın sonunda 19. yüzyılın başında yaşamıştır ve çukur [çöğür] isimli bir müzik aleti eşliğinde destan söylemiştir. Yeniçeri içerisinde yetişen destancılardan olup harplerde çok işe yaradığı özellikle vurgulanmıştır. Garibler Mescidi de denilen Selağzı mevkiinde bulunan kahvehanede eserlerini icra ettiği belirtilmektedir. Sesinin ve nağmesinin güzelliği, dış güzelliği, saz çalmada ve destan söylemedeki mahareti methedilmektedir (Yasar, c. 11, 2004, s. 201).

Şânî Süleyman Çelebi (Şanlı) (ö. 1820) 19. yüzyılda yaşamış Amasyalı yeniçeri ocaklı destancılardandır. Şanlı Ağa veya Şanlı Çelebi olarak da anılmaktadır. Şânî mahlasını kullanmaktadır. Hem müziğe hem de müzik aletlerine olan yatkınlığı rindane ve hamasi söyleyişi ile övülmektedir. Yasar, Şânî Çelebi'nin bir destanını elde ettiğini ancak destanın yangında yitildiğini belirtmektedir (Yasar, c. 11, 2004, s. 18).

Abdi-zâde Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın yaşadığı dönemi kastederek tanıttığı bir diğer halk şairi Abdal Ağası-zâde İsmail Hakkı Efendi'dir. Onun hakkında ayrıntılı bilgi vermemekle birlikte âşığı destanları, manileri çokça bilmesi ve bağlama şairi olması yönüyle övmektedir (Yasar, c. 4, 2004, s. 115).

Âşıklık geleneğinin yapısı açısından sözlü kültür dönemi olarak nitelendirilebilecek olan 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında Amasya'nın destancı âşıklık geleneğini yaşatan kentlerden biri olduğu görülmektedir. Bu altyapı üzerinden kent özelinde geleneğe dönüşen destancı âşıklık anlayışı, 20. yüzyılda yaygınlaşan baskı teknolojilerinin gelişimine uyum sağlayarak yazılı kültür ortamı destancılığına intibak etmiştir.

Anadolu'da 1940'lı yıllardan sonra yaygınlaşan yazılı kültür ortamı destancılık geleneğinin temsilcilerine Amasya'da da rastlamak mümkündür. Tanıtacağımız ilk destancı âşık Halil İbrahim Alkaç'tır.

Halil İbrahim Alkaç, kardeşinin verdiği bilgilere göre 1934 yılında Amasya'nın Gümüşhacıköy İlçesinde doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren âşıklığa merak salan Alkaç, 1950'li yıllarda yaşadıkları yerlere gelen destancıları dinleyip onların peşi sıra gezmeye başlamıştır. Yetenekli olduğunu fark eden babası istemeye istemeye de olsa Halil İbrahim Alkaç'ı bölgedeki zâkirlerin yanına gönderir. Onlardan bağlama çalmayı ve makamlı türkü okumayı öğrenir. Ortaokulu bitirdikten sonra çeşitli işlerde çalışan Alkaç, askere gitmeden önce ilk destanlarını bastırıp satmaya başlar. Bu işten para kazanmaya başlayan Alkaç, diyar diyar gezip bastırıldığı destanları satar. Sesi gür ve güzel olan Alkaç, artık halkın acılarını destanlarında işlemeye başlar. Askerlik görevini yapıp döndükten sonra bir müddet daha gezginci destancılığa devam eder. Ardından Samsun'da Posta İşletmesine Hizmetli kadrosuyla işe başlar. Bu süreç içerisinde uygun zamanlarda bir müddet daha destancılığa devam eder. 1980'lerden sonra halkın ilgisinin azalması ve memuriyetle birlikte destancılığa devam edemeyeceği gibi gerekçelerle gezginci destancılığı bırakır. 1994'te hayata gözlerini yuman Alkaç, bu süreye kadar dost meclislerinde türkü ve destan okumanın dışında bir üretime yönelmez (KK.3).

Milli Kütüphane'den tespit edebildiğimiz kadarıyla Halil İbrahim Alkaç'ın bastırıp sattığı en erken tarihli destan 11 Temmuz 1959'da basılan "*Bafra'ya Düşen Aziz Uçak Şehitlerine*" adlı eserdir. 29 Temmuz 1959 baskı tarihine sahip bir diğer destanı "*Tavşan Dağlarını Mateme Boğan Kanlı Hadise Kahpece Vurulan İki Kardeşin Destanı*" başlığını taşımaktadır. 24 Ağustos 1959 tarihli destanını "*Kuyucak'ta Kocası Tarafından Vicdansızca Öldürülen Talihsiz Melek*" adıyla bastırmıştır. 14 Eylül 1959 tarihinde basılan destan "*Konyalı Alduvaklı Gelinin Destanı*"dır. Âşîğin Cemal Gürsel'e yazdığı destan 14 Temmuz 1960'da basılmış ve "*Şanlı Ordumuzun Zafer Destanı*" adıyla satışa sunulmuştur. 1963 yılında basılan destan "*Alan Köyünde 18 Yerinden Bıçakla Vurularak Para İçin Öldürülen İrfan Ordusunun Aziz Şehidi Yedek Öğretmen Eyšen Gürsoy*" başlığını taşımaktadır. 1964 yılında söylediği destan "*Türk Jetleri Kıbrıs Semalarında*" başlığı ile basılmıştır. 1 Kasım 1965'te "*Ankara'da Öldürülen Eski Amasya Milletvekili Faruk Çöl'ün Destanı*" adlı bir eseri daha bulunmaktadır. Son olarak 1965 yılında "*Oku da İbret Al*" adlı destanı Yusuf Değirmenci ile kaleme almış ve "*Devrimizin Genç Şairlerinden İbrahim Alkaç ve Yusuf Değirmenci'nin Kaleminden Saraycık'ta Oğlu Askerde iken Gelinine Tecavüz Eden Canavar Babanın Destanı*" alt başlığı ile bastırılmıştır.

Halil İbrahim Alkaç'ın tespit edebildiğimiz tüm destanlarında toplumun ilgisini çekebilecek ve toplumu derinden etkileyen konuları ele aldığı görülür. Destanların tamamı 11'li hece ölçüsü ile oluşturulmuştur. Halil İbrahim Alkaç'ın destanlarında ağırlıklı olarak ölüm teması ön plana çıksa da dönemin siyasi ve askerî gelişmelerine de kayıtsız kalmadığı anlaşılmaktadır. Destanların en azı on iki dörtlükten, en hacimli ise yirmi dörtlükten⁷ oluşmaktadır. Yazılı kültür ortamı destanlarının hacmini belirleyen unsurlar arasında destancının işlediği olayın ayrıntılarına ne kadar hâkim olduğu ve baskı teknolojisinin, buna bağlı olarak sayfa ebadının etkili olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Mehmet Ergün'ün, "*Külhanbey, Tulunbacı Destanları*" adlı çalışmasında bu destanların sunumu ile ilgili olarak vurguladığı, anlatımın olay kişinin (ya da kişilerinin) ağzından yapılması, âşîğin kişisel duygularını işin içine katmaması, kullandığı dil itibariyle kendinin değil, olay kişinin (ya da kişilerinin) duygularını taşıması (2001, s. 8) gibi hususların Alkaç'ın destanlarında da kullanıldığı görülür. Zira "*Konyalı Al Duvaklı Gelin*", "*Tavşan Dağlarında Kahpece Vurulan İki Kardeş*", "*Eşi Babasının Tecavüzüne Uğrayan Asker Feyzullah*" kendi acılarını kendi dillerinden ibretlik bir şekilde söylemektedirler. Alkaç'ın diğer destanlarında olay, olaydan sonra yaşananlar, hissedilenler gözlemci bir bakışla betimlenerek anlatılmaktadır. "*Bafra'ya Düşen aziz Uçak Şehitlerine*" adlı destanında Alkaç, olayın olduğu tarihi, yeri, olayla ilgili çeşitli bilgileri ve olay sonrasında yaşananları gözlemci bir bakışla, dramatik bir anlatımla okuyuşuna veya dinleyicisine aktarmıştır.

“Temmuzun ikisi Perşembe günü

Çevirdik dünyadan ahrete yönü

Cihan duydu uçağın düştüğünü

⁷ Ankara'da Öldürülen Eski Amasya Milletvekili Faruk Çöl'ün Destanı (13 dörtlük), Bafra'ya Düşen Aziz Uçak Şehitlerine ve Tavşan Dağlarını Mateme Boğan Kanlı Hadise Kahpece Vurulan İki Kardeşin Destanı (14 dörtlük), Konyalı Alduvaklı Gelinin Destanı (15 dörtlük), Oku da İbret Al (16 dörtlük), Şanlı Ordumuzun Zafer Destanı (20 dörtlük), Kuyucak'ta Kocası tarafından Vicdansızca Öldürülen Talihsiz Melek (16 dörtlük), Alan Köyünde 18 Yerinden Bıçakla Vurularak Para İçin Öldürülen İrfan Ordusunun Aziz Şehidi Yedek Öğretmen Eyšen Gürsoy (12 dörtlük), Türk Jetleri Kıbrıs Semalarında (13 dörtlük) hacmine sahiptir.

Ana ağlar vatan ağlar kan ağlar.

...

İki arkadaş Merzifondan uçtular

Şehit kanın Bafra iline saçtılar

Vatan için canlarından geçtiler

Ana ağlar vatan ağlar kan ağlar.

...

İbrahim de der ki yüce vatani

Şehit kardeşlere yardım destanı

Örttüler tabuta Türk bayrağını

Ana ağlar vatan ağlar kan ağlar.” (Alkaç, 1959)

Amasya’da destancı âşıklık geleneğinin bir diğer temsilcisi Ahmet Abacı’dır. Abacı, Amasya merkeze bağlı Sarıyar (Morami) köyünde 1934 yılında doğmuştur. On yedi yaşındayken annesini kaybetmiştir. Bu olaydan bir süre sonra askere gitmiştir. Bu zamana kadar sıradan bir hayat yaşadığını askerden gelince kendine bir hâl geldiğini ve âşıklık sevdasına düştüğünü belirtmiştir. Gördüğü rüya sonucunda Tokat’ın Erbaa İlçesinde bulunan Keçeci Baba (Gül Ahi Baba) dergâhına çağırıldığını orada dilinin çözüldüğünü ve âşıklığa ilk adım attığını ifade etmiştir. Ardından yine gördüğü bir rüya üzerine Hacıbektaş’a Hacı Bektaş Veli türbesine gittiğini orada çıplak ayak dolaştığını, taşlarda yattığını söyler. 1955’ten sonra hak âşığı olduğunu belirtmekle birlikte bu yıllarda gezginci destancılık da yaptığını ifade eder (KK.1).

Âşığın, 17 Temmuz 1959 tarihinde basılmış “*Toros Dağlarında Ölen Kâmil, Sıddık ve İbrahim Üç Şehitlerin Destanı*”, aynı tarihli “*Ahret Sözleri ve Ana Baba Öğütleri*”, 1961 yılında basılan “*Amasya’nın Gümüşhacı Köyü Kazasının Kızılca Köyünden Annesini Keserle Kesen Katilin Destanı*” adlı eserleri tespit edilmiştir.

“*Toros Dağlarında Ölen Kâmil, Sıddık ve İbrahim Üç Şehitlerin Destanı*” 14 dörtlükten “*Ahret Sözleri ve Ana Baba Öğütleri*” 16 dörtlükten oluşmaktadır. Tespit edebildiğimiz destanlarının tamamını âşık, 11’li hece ölçüsü ile meydana getirmiştir. Ölüm temalı destanlarının yanında, *Ahret Sözleri* ve *Ana Baba Öğütleri* adlı destanda didaktik, hikmetli bir tavrın tercih edildiği görülür.

“Büyük küçük gelin dinlen sözümü

Namahrem deyimi ama yüzünü

Ölüp elbet yumacaksın gözünü

O zaman sivali soracak Allah

...

Dutalım oruç kılalım namaz

Babayı döğen cennet bulamaz

Ehlibeyiti seven mahrum olamaz

Bazı insana onları gösterir Allah” (Abacı, 1959)

Ahmet Abacı, yazılı kültür ortamı destancılığı ile gelişen, matbaada destan bastırıp gezgin destancı olarak satma ekolünün yaşayan temsilcilerindedir. Kendisi ile yaptığımız yüz yüze görüşmede gezgin destancılık geleneğinin dinamikleri hakkında bazı bilgiler vermiştir. Abacı'nın verdiği bilgiler şöyledir: “Destanın konusu acıklı olursa müşterinin ilgisini daha çok çekiyor. Bir olay duyduğumuzda hemen matbaanın kapısına gidip orada hızlıca destan besteliyorduk. Âşıklardan sıra oluyordu. Baskı işi uzun sürüyordu. Bu olayları destan olarak söylüyorduk. Bastırdığımız destanları çantamıza koyuyorduk. Elimizde önceden bağlama olurdu sonra teyp çıktı onunla müzik veriyorduk. Ankara, İstanbul, Antalya, Samsun, Erzurum, Sivas her here gidiyorduk. Destan satmaya yetişemiyorduk. Sırf ben söylerken destan dağıtsın diye iki çocuk tutuyordum yevmiyesiyle. Bestelediğim destanı halkın kalabalığının ortasında hem söylüyor hem dağıtıyordum. –Çok sevgili, saygılı vatandaşlar, Türkiye, Anadolu, Amasya, Morami Sarıyar Köyü Âşık Ahmet Abacı Sayın Cemal Gürsel'in hükümet devirmesini, dünyayı çevirmesini, halkı güldürmesini, kendini bildirmesini destan besteledim. Buraya Sivas'a kadar geldim. Ankaraları, İstanbulları, Antalyaları dolaştım. Samsun'a, Trabzon'a ulaştım. Usul, yavaş Erzurum'a yanaştım. Merhaba dostlar merhaba deyip destanımı okumaya başlardım. Ölene, kalana destan söyledik, önceleri ölenin yakınları bize kızardı, bizi dile düşürdünüz diye, sonraları gelip ölen için destan bestelememizi istemeye başladılar. Hatıra kalması için bize parayla destan besteletmek istediler”.⁸

Ahmet Abacı'nın ifadelerinden anlaşıldığı üzere, gezgin destancı âşıklık geleneğinin temsilcilerinin güncel ve yaygın etkiye sahip konuları tercih ettikleri görülmektedir. Tüketicinin yoğun yaşadığı, nüfusu kalabalık iller ticari bir tercih olarak belirginleşmektedir. Bu tercihte, yazının ana aktör olmasından dolayı okuma yazma bilenlerin kent merkezinde daha fazla olması da etkilidir. Satış esnasında müzikten (önceleri bağlama, daha sonra akülü veya pilli teyp) faydalanılmaktadır. Satış anonsu mümkün olduğunca manzum olmaktadır. Âşığın satış icrası; önce topluluğa hitap, kendini tanıtmaya, destanın konusu hakkında bilgi, destanın satıldığı diğer yerler, ara selamlama ve destanın ezgisi ile okunması şeklinde gerçekleşmektedir.

Amasya Morami (Sarıyar) köyünden bir diğer destancı ise Âşık Rıza Çulha'dır. 1939 yılında Sarıyar'da doğmuştur. Köylerine gelen Amasyalı sanatçı Burhan Özbakır'dan etkilenerek âşıklığa başlamıştır. (KK.2) 14 yaşından itibaren Hak'tan gelen ilhamı söylediğini belirten Âşık Rıza⁹ 1959 yılında Merzifon'da meydana gelen şiddetli yağışları ve bununla gelen felaketi “Yağmur, Dolu ve Sel Felaketi” adıyla destanlaştırmıştır. On üç dörtlük hacmindeki destan doğal afet esnasında yaşananları, afetin verdiği zararları konu edinmektedir.

“Dinleyin yine bir acı sözüm var

Bu nasıl felaket aman Allahım

Gece gündüz hep işim ahuzar

Bu nasıl felaket aman Allahım

⁸ Âşık Ahmet Abacı ile 27 Şubat 2018'de yapılan görüşme esnasında tutulan notlardan ve alınan görüntü kayıtlarından deşifre edilmiştir.

⁹ Âşık Rıza ile yapılan 04.09.2019 tarihli görüşmenin kayıtlarından deşifre edilmiştir.

...

*Hep hayret ettik havadan düşen buza**Söyleyen Morami köyünden Âşık Rıza**Dinleyin bir büyük nasihat size**Bu nasıl felaket aman Allahım” (Çulha, 1959)*

Tanıtaçığımız Amasyalı son destancı Âşık İsa Gedik'tir. Âşığın 15 dörtlükten oluşan 17 Temmuz 1969 tarihine ait “*Amasya'nın Keşli Köyünde Kocasını Uyurken Öldüren Katil Gelinin Acıklı Destanı*” adlı bir destanı tespit edilebilmiştir. Destanın altında “*Amasya'nın Gümüşhacı Köyünden Halk Şairi İsa Gedik*” bilgilerine yer verilmektedir. 11'li hece ölçüsü ile oluşturulan destanda Ali adında birinin eşi tarafından uykusunda tüfekte vurularak öldürülmesi maktulün dilinden anlatılmaktadır:

*“Yeni bir cinayet Amasya ilinde**Söylensin destanım halkın dilinde**Söyleyin böyle midir yeni gelin de**Bakın kocasına kıydı bu gelin*

...

*Akşamın vaktinde yatağa yattım**Saçmayı yiyince kantere battım**Zalim geline canımı sattım**Yalancı dünyada soldum anneler*

...

*Yeter âşık İsa bu kadar yeter**Yazmış olduğum destan burada biter**Yirmibeş kuruşa adam mı batar**Nasıl kıydın tatlı canıma” (Gedik, 1969)*

Âşığın hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sonuç

Anadolu'nun önemli kültür kentlerinden biri olan Amasya, coğrafi konumu, verimli toprakları, ılıman iklimi sayesinde kadim tarihten bugüne pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Yakın tarihte şehzadelerin yetiştiği kent olmasıyla birlikte askerî, siyasi ve kültürel açıdan çok parlak günler yaşamıştır. Osmanlı devletini yönetecek idarecilerin bulunduğu kent bilginlerin, sanatçıların ve fikir insanlarının uğrak yerine dönüşmüş, başkent İstanbul'un kapısı hâline gelmiştir.

Şehzadeyi koruyacak yeniçeri birliklerinin kentte oluşunun destancı âşıklık geleneği üzerinden Türk kültür ve sanatına katkı yaptığı görülmüştür. Yeniçerilerin motivasyonunu

yükseltmeyi görev edinen âşıklar Amasya kahvehanelerinde de (Yüksek Kahve, Selağzı Mevkiinde bulunan kahve) söyledikleri destanlarla sanatlarını icra ederek şehrin kültür ve sanat hayatına âşıklık geleneği özelinden katkı sağlamışlardır. 16. yüzyılda Cihâdî, Hüznî, Seyfî, Garibî, 17. yüzyılda Amasyalı Celâlî Mehmed Ağa, Âşık Ahmed Çelebi, Cihâdî Ahmed Ağa, Celâlî Mehmed Ağa, 18. yüzyılda Âsafî Ahmed Beg, Âşık Mehmed Ağa, 19. yüzyılda Şânî Süleyman Çelebi, Abdal Ağası-zâde İsmail Hakkı Efendi tarihî kaynaklara göre şehrin sözlü kültür dönemi destancı âşıklarıdır.

Sözlü kültür ortamı destancılığının yazılı kültür ortamı destancılığına dönüşmesinden sonra şehirde özellikle 20. yüzyılın ortalarından itibaren yazılı kültür dönemi âşıklarının geleneği sürdürdüğü görülmektedir. Halil İbrahim Alkaç, Ahmet Abacı, Rıza Çulha ve İsa Gedik, tespit edebildiğimiz destancı âşıklardır. Halil İbrahim Alkaç, Ahmet Abacı ve Rıza Çulha'nın Alevi Bektaşî gelenekten yetiştikleri kaynak kişilerle ve kendileriyle yapılan görüşmelerde, edinilen bilgiler arasındadır. Özellikle cemlerde zakirlik yaptıkları bilinen âşıkların, sanat kabiliyetlerini kullanarak zamanın şartlarına göre yazılı kültür ortamı destancılığı içerisinde bir üretime de yöneldikleri tespit edilmiştir. Yeniçeri âşıkların da Alevi Bektaşî kültür ile bağı düşünüldüğünde Amasya özelinde destancı âşıklığın, sözlü kültür ortamında geliştiği temeller ve yazılı kültür ortamındaki üreticilerinin yetiştiği kültürel altyapı arasındaki devamlılık belirgin hâle gelmektedir.

Yazılı kültür ortamı destancılarının yaşayan son temsilcilerinden olan Ahmet Abacı'nın gezgin destancılık geleneğine dair verdiği bilgiler de oldukça önemlidir. Satış esnasında kullandığı “topluluğa hitap, kendini tanıtmaya, destanın konusu hakkında bilgi, destanın satıldığı diğer yerler, ara selamlama ve destanın ezgisi ile okunması” usulü, satış töresi hakkında bilgi vermesi açısından dikkate değerdir.

Yazılı kültür ortamı destancılarının ürettikleri eserlerin altında verilen basım yeri bilgisine göre özellikle Amasya'nın Merzifon ilçesinde bulunan Nurlar Matbaasının yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu matbaanın varlığı Amasya ve civarındaki destancı âşıkların üretimine önemli ölçüde katkı sağladığı anlaşılmaktadır.

Amasya özelinde sözlü kültür dönemine ait destanlara ulaşmasak da âşıkların bağlı olduğu mesleki bağlam üzerinden cesaret verme, motive etme gibi işlevleri yerine getirdiği, yazılı kültür döneminde ise haber verme, öğüt verme, ikaz etme gibi işlevleri ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu açıdan Amasya'da ya da çevrede meydana gelen, yaşattığı acılar bakımından toplumu etkisi altına alabilecek olaylar, âşıkların dikkatini çekmiş ve bu olaylar onlar sayesinde destanlaşmıştır. Böylece Amasya hem destancı âşık üreten bir kültür merkezi hem de destanlara konu olan acılarıyla sosyal bir alan olarak Türk halk edebiyatı açısından önemini pekiştirmektedir.

Kaynaklar

- Abacı, A. (1959). *Ahiret sözleri ana ve baba öğütleri*. Mezifon: Nurlar Matbaacılık.
- Alkaç, H. İ. (1959). *Bafra'ya düşen aziz uçak şehitlerine*. Mezifon: Nurlar Matbaacılık.
- Ahmed Rasim (1997). *Muharrir bu ya* (Haz. Hikmet Dizdaroğlu). Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Akbulut, Ç. Y. (2012). Gezginci destancılık mesleği ekseninde tür ve metin ilişkisinin problemleri üzerine. *Milli Folklor*, 24(96), 51-57.

- Alus, S. M. (1966). Destan, destan satıcıları. *İstanbul Ansiklopedisi* C.8 (Haz. Reşat Ekrem Koçu). İstanbul: Koçu Yayınları, s. 4520-4526.
- Aslan, E. (2009). Şamanizm ve şamandan aşığa intikal eden trans olgusu. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 17-37.
- Boratav, P. N. (1942). *Halk edebiyatı dersleri-1*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Boratav, P. N. (1968). Âşık edebiyatı. *Türk Dili/ Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı*, 207, 340-357. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Boratav, P. N. (1982). *Folklor ve edebiyat-1*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Âşık tarzı edebiyat geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayınları.
- Çulha, R. (1959). *Yağmur, dolu ve sel felaketi*. Amasya: Oniki Haziran Matbaası.
- Dizdaroğlu, H. (1969). *Halk şiirinde türler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergün, M. (2001). Külhanbey-Tulumbacı destanları. *Toplumsal Tarih*, XV/86, s. 4-12, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Gedik, İ. (1969). *Amasya'nın Keşli köyünde kocasını uyurken öldüren katil gelinin acıklı destanı*. Samsun: Yüceer Matbaası.
- Günay, U. (1986). *Âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İlaydın, H. (1997). *Türk edebiyatında nazım*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaya, D. (2007). *Ansiklopedik Türk halk edebiyatı terimleri sözlüğü*, 99-105. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Koz, M. S. (1994). Destanlar. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.3, s.38-41. İstanbul.
- Köprülü M. F. (1999). *Edebiyat araştırmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köprülü M. F. (2004). *Saz şairleri I-V*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2019). *Halk şiirinde tür, şekil ve makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Olca, O. F. (2010). *Amasya şehri* (Haz. Harun Küçük-Kurtuluş Altunbaş). Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Onay, A. T. (1996). *Türk halk şiirlerinin şekil ve nev'i* (Haz. Prof. Dr. Cemal Kurnaz). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Özsait, M. (1988). 1986 Yılı Amasya-Ladik çevresi tarih öncesi araştırmaları. *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı II*. Ankara, s. 240.
- Parmaksız, M. N. (2010). *Türk edebiyatında ağıt yakma geleneği ve ağıt-destanlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yasar, Abdi-Zade H. H. (2004). *Amasya tarihi* (Haz. Doç. Dr. Mesut Aydın). Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.

Kaynak Kişiler:

*Kaynak kişi bilgileri; Soyad, ad, doğum yılı, yaşadığı yer, eğitim durumu, mesleği medeni hali sıralamasıyla verilmiştir.

KK.1: Abacı, Ahmet, 1934, Amasya, okur-yazar, emekli, evli.

KK.2: Çulha, Rıza, 1939, Amasya, okur-yazar, emekli, evli.

KK.3: Seziş, Gülperi, 1945, Amasya, okur-yazar, ev hanımı, evli.

Extended Abstract

Turkish literature produced with the Turkish language is one of the most important riches of our culture. Turkish literature has gone through a deep historical process from unknown periods until today and appealed to minds and hearts with artists who skillfully use the word in a wide geography. The ancient wealth of artistic words created by kams, bakshies and bards continued with minstrels.

The tradition of minstrelsy culture, which started to be a part of Turkish social life since the 16th century, has created its own rules with the features of the culture it arose in and the richness of the values it rises on. The minstrels who were raised within the master-apprentice education system learned both the depths of the culture they belong to and the structure of the minstrelsy culture tradition, and they served humanity in general and the ancient Turkish culture in particular with their individual creativity. Minstrels of various social groups such as religion-mysticism, peasants, towns-cities, janissaries and nomads started to grow up in almost every field of social life and to produce works on almost every subject of daily life.

Epics, which took their place in the poetry tradition of minstrelsy both in form and genre, have a special place. Epic is one of the oldest genres of Turkish culture in which an event, situation and verse are presented within its aesthetics. In its long historical process, it has been carried to the present day without interruption thanks to its characteristics such as narration, the harmony of the verse, and musical performance, although the Turkish epicity tradition deals with epic, lyrical, didactic, and satirical subjects.

The epicity tradition of minstrelsy was produced, kept alive and used in oral, written and electronic cultural environments in parallel with the development of the cultural history. Of course, the cultural tradition of the minstrelsy and the epic type that was shaped according to this tradition was enriched with the unique characteristics of these cultural periods and spread to the geographies where the Turks lived. Even though the epic tradition of minstrelsy preserves its basic structural values, it has shown different development lines in the wide-area where Turkish culture lives, due to the unique features of the geography. Determining these differences, determining the effects of the historical process and geography and the issues that ensure continuity, if any, will enable a better analysis of the development through the epic culture. In this respect, the province of Amasya has been determined as a micro section where the cultural tradition of Minstrelsy and the historical development of the epic genre will be examined.

Amasya, one of the important cultural cities of Anatolia, has hosted many civilizations from ancient history to this day, thanks to its geographical location, fertile lands and mild climate. In addition to being the city where the princes were raised in the recent past, it had very bright days in terms of military, political and cultural aspects. The city, where the administrators to rule the Ottoman state, turned into a haunt of scholars, artists and intellectuals, and became the gateway to the capital Istanbul.

It has been observed that the presence of the janissary units, who will protect the prince, contributed to the Turkish culture and art through the tradition of epicist minstrelsy. The minstrels, who took it upon themselves to increase the motivation of the Janissaries, performed their arts with the epics they sang in the coffeeshouses of Amasya (High Coffeeshouse, Coffeeshouse in Selağzı Locality) and contributed to the culture and art life of the city from the tradition of minstrelsy. According to historical sources; Cihâdî, Hüznî, Seyfî, Garibî in the 16th century, Amasyalı Celâlî Mehmed Ağa, Âşık Ahmed Çelebi, Cihâdî Ahmed Ağa, Celâlî Mehmed Ağa in the 17th century, Âsafî Ahmed Beg, Âşık Mehmed Ağa in 18th century, Şânî Süleyman Çelebi, Abdal Ağası-zâde İsmail Hakkı Efendi in 19th century were the epicist minstrels of the city's oral culture period.

After the transformation of oral culture environment epicity into written culture environment epicity, it is seen that the tradition of written culture period minstrels continues in the city, especially since the middle of the 20th century. Halil İbrahim Alkaç, Ahmet Abacı, Rıza Çulha and İsa Gedik are epicist minstrels that we can identify. it was learned that Halil İbrahim Alkaç, Ahmet Abacı and Rıza Çulha had

grown up from the Alevi Bektashi tradition from the interviews with the source people and with them. It has been determined that the minstrels, who are known to be the poet in religious ceremonies of Alevis, used their artistic talents and turned to production within the epicity of the written culture environment according to the conditions of the time. Considering the connection of janissary minstrels with the Alevi Bektashi culture, the continuity between the foundations where epicist minstrelsy developed in the oral culture environment and the cultural infrastructure in which the producers in the written culture environment grow becomes evident in Amasya.

The information given by Ahmet Abacı, who is one of the last living representatives of the written culture environment epicists, about the traveling epicity tradition is also very important. The method of “appealing to the community, introducing himself, information about the subject of the epic, other places where the epic is offered, intermediary greeting and reading the epic with the melody of the epic” during the offer is remarkable in terms of giving information about the offer custom.

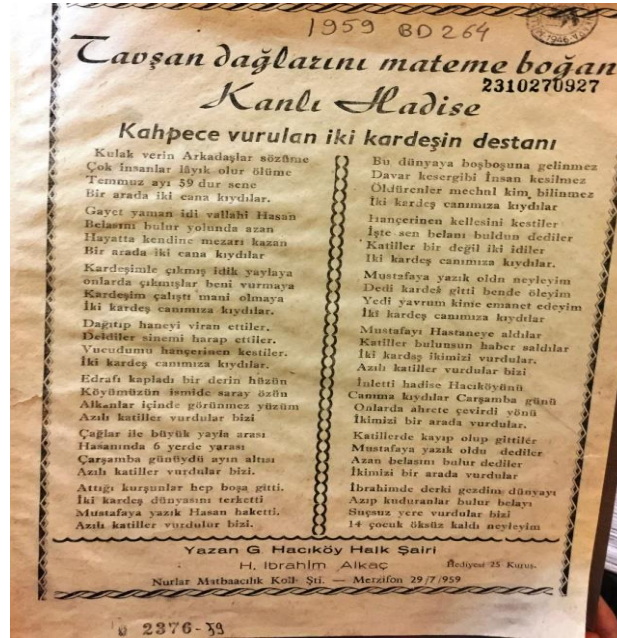
According to the printing place information given under the works produced by the written culture environment epicists, it is seen that the Nurlar Printing House located in the Merzifon district of Amasya is used extensively. It is understood that the existence of this printing house has contributed significantly to the production of the epicist minstrels in Amasya and its vicinity.

Although we cannot reach the epics belonging to the oral culture period in Amasya, it is understood that the minstrels fulfill functions such as encouragement and motivation through the professional context they are connected to, and in the written culture period, they perform functions such as informing, giving advice, and warning. In this respect, the events that took place in Amasya or the surrounding area, which could affect the society in terms of the suffering they suffered, attracted the attention of the minstrels and these events became epic thanks to them. Thus, Amasya reinforces its importance in terms of Turkish folk literature both as a cultural center that raises epicist minstrels and as a social area with its sufferings that are the subject of epics.

Destan Örnekleri

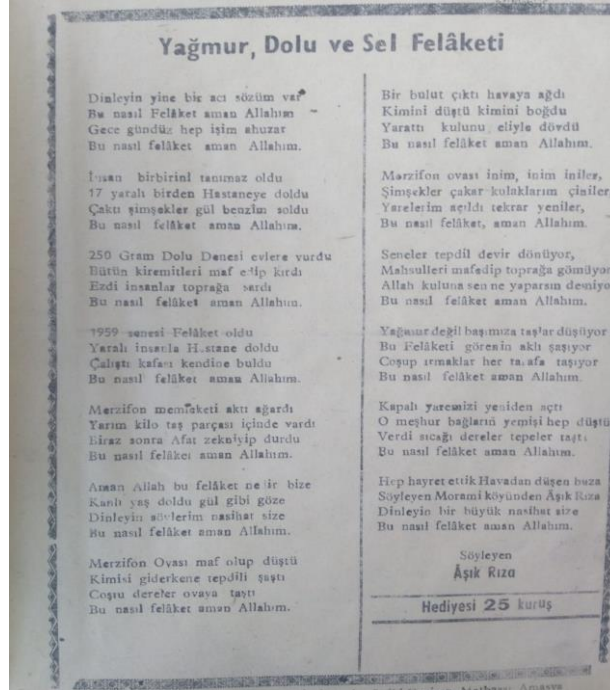
Resim 1: Âşık Ahmet Abacı'ya ait destan örneği

Resim 2: Halil İbrahim Alkaç'a ait bir destan örneği.

Resim 3: Âşık İsa Gedik'e ait bir destan örneği

Resim 4: Âşık Rıza'ya ait bir destan örneği.